

DEMOKRATİK VATANDAŞLIK ve TARİH EĞİTİMİ*

Aydın GÜVEN*

Özet : Günümüzün en popüler kavramlarından birisi olan demokrasi, uygulanmakta olan yönetim şekilleri içerisinde en iyisi olarak kabul edilmektedir. Her siyasal sistem gibi demokrasinin de kendisine ait özellikleri ve değerleri mevcuttur. Sistemin işlerliğinin gerçekleşmesi, ayakta kalıp gelişmesi için bu özellik ve değerlerinin bireyler tarafından bilinmesi ve içselleştirilmesi gerekmektedir. Bireylerin demokrasi kültürü ve değerlerini benimsemeleri sürecinde eğitim kurumlarının önemli bir rolü olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Çalışmada, demokratik vatandaş yetiştirmede genelde okulun özelde ise tarih eğitiminin ne gibi rolleri olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla ilk aşamada demokrasi kavramı ve demokrasilerde vatandaşların benimsemeleri beklenen beceri, değer ve davranışların neler olması gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra okulun ve tarih eğitiminin bu konudaki rolü, konu ile ilgili yapılan araştırmalar ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın neticesinde, tarih eğitiminin demokratik vatandaş yetiştirme sürecinde etkili olabileceği sonucuna ulaşılarak, bununla ilgili çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, okul, demokratik vatandaş, tarih eğitimi

I. Giriş

Günümüz toplumlarının ulaşmış olduğu en iyi yönetim şekli olarak kabul edilen demokrasi, üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan kavramlardan birisidir. Kavram üzerinde bu kadar çok konuşulmasına rağmen içeriği ve nitelikleri üzerinde tam bir mutabakat sağlanamamıştır. Çünkü bu kavrama, insanlar kendi durumlarına, ideolojik görüşlerine, bakış açılarına göre farklı anlamlar vermişlerdir.

Demokrasi üzerinde bu kadar konuşulması ona çeşitli anlamlar verilmesine, farklı dönemlerde değişik uygulamalar göstermesine neden olmuştur (Dahl,2001:7-25). Demokrasinin, uygulandığı ülkelerdeki hakim güçlerin yönlendirmeleri sonucunda farklı uygulanma sonuçları ortaya çıkmıştır. Böyle olmasına rağmen çoğu uygulamaların, demokrasi üzerinde hem fikir oldukları değerleri, nitelikleri mevcuttur. Bunlar; hürriyet ve özgür irade, çoğulculuk, çok seçenekli seçim, karara katılma, tartışma, uzlaşma, hoşgörü, insan haklarına

* Bu çalışma yazarın “Tarih Öğretiminde Öğrencilerin Demokratik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Erzurum Örneği)” adlı doktora tezinden özetlenerek yeniden düzenlenmiştir.

* Y.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, K.Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD.

saygı, sorumluluk bilinci, eşitlik, farklılaşma, açıklık ve belirginlik, başkalarına saygı gibi değerlerdir (Yeşil,2001:23; Büyükdüvenci,1991:588).

Demokrasi, Ateş'in(1994:9) deyimiyle; tüm sorunlarımızı çözeceğimizi sandığımız ve belki de tüm sorunlarımızın çözümünün yattığı sihirli bir sözcük. Yaşadığımız dönem içerisindeki toplumlarda demokrasi, insanların çoğunluğu tarafından bir ideal olarak algılanmaktadır (Kılıçbay,1980:8). Demokrasinin istenilen seviyede işlerliğinin olması için insanlar tarafından sadece algılanması yetmez, onun bütün değerleriyle ve nitelikleriyle bireyler tarafından içselleştirilmesi gerekir. Çünkü demokrasi ancak, değerini bilen vatandaşların çokluğuyla yaşayabilir ve gelişebilir. Vatandaşların bu bilince sahip olma sürecindeki en önemli değişkenler; aile, okul, akran grubu, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, siyasi partiler, medya vs.dir. Bu değişkenler arasında okul ve aile ayrı bir öneme sahiptir.

Demokrasinin iyi işlemesi için, onun kurumların bir tanesinde, varlığının olması yeterli olmaz. Okul, devlet ve ailenin bu süreçte birbirini tamamlamaları ve desteklemeleri gerekmektedir (Karakütük,2001:20).

Aile, bireyin doğumundan itibaren içerisinde bulunduğu ve belli bir dönemine kadar, hatta ölümüne kadar etkileşimini sürdürdüğü toplumsal yapının adıdır. Yeni doğan bireylerin, toplumun bir üyesi haline gelme sürecinde etkili olan ilk, belki de en önemli kurumlardan birisidir. Aile gerçekten bireylerin kişiliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir ve içerisindeki paylaşım, işbirliği, anne, baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerin düzeyi çocukların tutum ve davranışlarının oluşması ve şekillenmesi açısından önemlidir. Aile içindeki ilişkiler ne kadar demokratik bir seviyede olursa çocuklardaki istenilen demokratik kişilik gelişimi o oranda artmaktadır. Ancak aile içinde, bireylerin ilişkileri istenilen demokratik normlarda değilse çocuklardaki tutum ve davranış özellikleri de bu nispette değişiklik göstermektedir. Ailenin çocuklarını yetiştirme faaliyetleri, gelişen toplumsal süreçte gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Anne ve babanın eğitim ve ekonomik düzeyleri, yaşadıkları yerleşim yerinin özelliği, ekonomik gerekçelerle günün büyük bir bölümünde dışarıda olmaları nedeniyle aile, bireylerin gelişimleri üzerinde tam olarak istenilenleri yerine getirememektedir. Yine ülkemizdeki ailelerin çoğunda görülen ataerkil bir yapısının olması da, çocuklarda istenilen demokratik kişilik gelişimindeki engellerden bazılarıdır. Unutulmaması gereken husus, gelişim çağındaki bireyler yakınlarında, çevrelerindeki sevdiği insanları model almakta ve bu insanlardaki tutum ve davranışları kendileri taklit etmek suretiyle benimsemektedirler.

İnsanlar beslenme, barınma, güvenlik, hayat şartlarının iyileşmesi vb. faktörlerin etkisi ile bir araya gelerek toplum adını verdiğimiz bir yapı oluşturmuşlardır. Bu yapı içerisinde yer almak isteyen bireyler, toplumsal yapının devamı için oluşturulmuş kurallar bütününe uymak durumundadırlar. Bu kurallar bütünü içerisine girmeden önce birey, hiçbir engelleme ile karşılaşmadan gerçekleştirdiği faaliyetlerinden bazılarını, toplumsal yapı

içerisinde gerçekleştirilememektedir. Bu kurallar toplumun devamını sağlayan en önemli unsurlardır. Toplumsal yapı, vatandaşlarına çeşitli imkânlar ve haklar sunması yanında, onlara bir takım sorumluluklar da yüklemiştir.

Vatandaşlığın bireylerle toplum arasında var olan sosyal ve hukuki bir bağ olduğunu ve beraberinde birtakım sorumluluk ve görevleri gerektirdiğini ifade eden Patrick, sorumlu vatandaşlığın; vergisini ödeme, ülkenin ordusuna katılma, demokratik siyasi toplum ve devlete bağlılık, sözünü kanıtlama gibi görevleri olduğunu belirtmiştir (Patrick, www.indiana.edu.). Demokratik bir toplumdaki vatandaşların bunun yanında, sosyal ve politik hayata etkin katılım ve hukuk kurallarının gereğini yerine getirme gibi çeşitli görev ve sorumlulukları da mevcuttur.

Demokrasi, demokrasiye inanmış, demokrat insanlardan oluşan toplumların rejimidir (Bilgen,1994:27). Demokrat insan; bağımsızlığına düşkün, özgür, kendi kararlarını alan, eleştirel düşünen, duygu ve düşüncelerini açıkça söyleyen, hoşgörülü, kaba güce karşı olan, tartışmaktan zevk alan, bireysel ayrımlara saygı duyan, yenilikçi, değişime açık, kendine ve insanlığı güvenen bir kişidir (Öztürk,1994:5).

Demokrasinin her sistem gibi, üzerinde kurulup genişlediği birtakım değer ve nitelikleri mevcuttur. Bu değer ve nitelikler vatandaşlar tarafından içselleştirilip hayat felsefesi haline getirildiği takdirde, demokrasi gerçek manada yaşama imkânı bulabilir. Çünkü iyi bir demokrasi, toplum üyelerinin davranışlarındaki demokratiklik yeterliliğe dayanır (Myung,1999:250).

Kuzu, demokratik kişilik özelliklerinin; insiyatif sahibi olmak, karşılıklı esasına inanmak, yanılabilirlik, deneysel zihniyet sahibi olmak, eleştirel, esnek ve açık fikirli, uzlaşmacı, hoşgörülü olmak, güven ve sorumluluk duymak gibi hususlarda oluşabileceğini ileri sürmektedir (Kuzu,1997:109) Selçuk isedemokratik toplumun gelişmesi için Sokratesce sorgulama ve eleştirel akılçılık alışkanlığını kazanmış bireylere ihtiyaç duyulduğunu ve okulların görevlerinin böyle yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir (Selçuk,1999:24).

Kişiliğin gelişiminde sosyal çevrenin etkisi olduğu gibi, kişiliğinde sosyal çevreyi etkileyebileceğini ifade eden Kuzu, demokratik bir toplumun gelişimi için demokratik bir kişilik ne kadar gerekli ise, tersinin de o kadar gerekli olduğunu belirtmektedir (Kuzu,1997:109)

Demokratik toplumda vatandaşların demokrasi kavramını, diğer yönetim şekilleri içerisindeki yerini, bireylere sağladığı hak ve sorumluluklarını bilmesi, değerleri, nitelikleri hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunları içselleştirip bir hayat tarzı haline getirmelerinde eğitim kurumlarının etkisi büyüktür. Vatandaşlık kavramı demokrasinin ne olduğunu ve onun nasıl çalıştığını anlamak için bir anahtardır. Öğrenciler vatandaşlığın ne olduğunu, onun değişik politik sistemlerdeki oluşumunu, hak ve sorumluluklarını ve ödevlerinin neler olması gerektiğini alacakları eğitim yoluyla öğrenebilirler (Patrick, www.indiana.edu.).

Genelde okul, özelde ise tarih eğitimi, bireylerde demokrasi kavramı, değerleri ve nitelikleri konusunda bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme düzeylerinde öğrencilere çeşitli kazanımlar sağlayabilir. Çalışmada, tarih eğitiminde öğrencilerin bu tür kazanımları sağlaması için, öğretmen davranışlarının ve öğretim programlarının içeriğinin nasıl olması gerektiği hususlarına yer verilmeye çalışılmıştır.

II. Demokrasi ve Okul

Demokrasinin gerektirdiği niteliklere sahip vatandaşlar yetiştirmek eğitim sisteminin bir görevidir. Demokratik bir eğitimin amaçladığı birey profili; sorgulayan, araştıran, demokrasinin ve onun değerlerinin önemini bilen, bu ilkeleri yaşantısında uygulayan, toplum bazında yerleşmiş olan düşünce ve doğruları hiçbir şeyin etkisi altında kalmaksızın tamamen aklın ve bilimin süzgecinden geçirdikten sonra kabul eden kişiler yetiştirmektir. Demokratik bir eğitimde amaç bireylerin demokrasinin niteliklerine sahip çıkmasıdır (Başaran,1987:112). Gür, eğitim ve demokrasi arasındaki bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Her demokrasinin temeli eğitimidir. Eğitimin demokrasi ile olan münasebeti o kadar sıkıdır ki, bunu bedenle ruh birleşimine benzetebiliriz. Beden demokrasi ise, ruh eğitimidir. Demokrasinin mükemmel yakın bir durumda bulunması içinde bir eğitim abidesi teşkil etmiş bulunması lazımdır. Eğitimle demokrasi arasındaki bu sıkı ve hayatiyetli intibak halinin bulunmadığı yerlerde demokrasi ancak taklitçilikten ibaret kalır.”(Gür,1953:15)

Demokrasinin en kötü düşmanının eğitimsizlik olduğunu söyleyen Kaltsounis, demokratik bir toplumda, vatandaşların sağlam bir eğitim almaları gerektiğini belirtir. Çünkü Kaltsounis’e göre, kişilerin demokratik hak ve sorumluluklarını tam ve yeterince yerine getirmelerindeki en önemli faktör eğitimidir (Kaltsounis,1990:190-194).

Okulun eğitimsel görevleri yanında içinde bulunduğu toplumun kültür ve değerlerini de benimsetme görevi vardır (Beetham ve Boyle,1998:132). Böylelikle okul, toplumsallaşmaya hem bilgisel hem de duygusal açıdan katkıda bulunmaktadır (Turan,1997:57). Demokratik bir ülkede bulunan okulların öğrencilere demokrasinin niteliklerini, özelliklerini ve değerlerini aktarabilmesi için de önce kendi yapısının demokratik bir seviyede olması gerekmektedir. Okulda bulunan yönetici-öğretmen, öğretmen-öğrenci, yönetici-öğrenci, okul-veli arasındaki ilişkiler istenilen demokratik bir normda olmalıdır. Okulun en önemli görevlerinden birisi de, yetiştirdiği öğrencilerde yarının birer ferdi olacakları toplum için gerekli olan, özgür düşünebilen, akılcı, hoşgörülü, bilgileri peşinen kabul etmeyen, bunları sorgulayabilen, insan haklarına saygılı, sorumluluğunun bilincinde olan, başka kişilere de saygılı olan yurttaşlar

yetiştirmektedir (Selçuk,1999:24; Atasoy,1997:1). Okul böylelikle genç vatandaşların rol ve sorumlulukları için onları hazır hale getirebilir (Kelly,1995:101). Bu süreçte okullardan, çocuklara demokrasinin nasıl oluştuğunu ve çalıştığını, aktif vatandaşların nasıl olması gerektiğini öğretmesi beklenilir (Matusova,1997). Mursell ise, eğitim süreci içinde okulun görevinin kişiliği geliştirmek olduğunu belirtmektedir (Mursell,1955; Akt.Yıldırım,1994:11).

Öğrenciler vatandaşlık faaliyetleriyle, sorumlu demokratik vatandaş olmayı öğrenebilirler. Bir demokratik sınıfta, öğrenciler demokratik vatandaşlığın bütün unsurlarını pratik yaparlar. Onlar konuları tartışmayı, amaçlarını, ilmi ve deliller ile desteklemeyi öğrenirler. Bu etkinliklere katılan öğrenciler doğruları, hakların tanımlaması, sınırı ve nerede son bulunduğunu öğrenebilirler (Pearly ve Knight,1999:100).

Okul içerisinde öğrencilerin zamanının büyük bölümünü geçirdikleri sınıf ortamları ve bu ortamlarda öğrencilerle birebir etkileşimde bulunan öğretmenlerin hal, hareket ve tutumları çok önemlidir. Öğretmen faktörü demokratik sınıf ortamının oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Sınıf ortamının demokratik olması öğrencilerde demokratik davranışlar kazandırılması açısından önemlidir (Yağcı,1997:16). Öğretmen, öğrencilerin benimsemeleri istenilen davranış örneklerine önce kendisinin uygulaması ve inanması gerekir. Öğretmenin kendisi örnek davranış modellerini oluşturmalı, bu duygu, tutum ve davranışları benimsetmeye çalışmalıdır (Can,2004:115). Çünkü öğrencileri etkileyen önemli etken, sınıfta öğretmenin söylediklerinden ziyade ne yaptıklarıdır (Saban,2000:59). Binbaşıoğlu, bireylerin sınıf içerisinde her zaman istenilen türde davranış sergilemeyeceklerini, bunun zaman içerisinde gelişebileceğini belirterek, bireylerin bu tür davranışlarını öğretmenlerin anlayış ile karşılaşması gerektiğini ifade etmektedir (Binbaşıoğlu,1991:230). Öğretmenlerin sınıf içerisindeki faaliyetlerinin yanı sıra teneffüslerde, okul bahçesinde, öğretmenler odasındaki hareketlerinin de öğrenciler tarafından gözlenip model alındığı bilinci ile hal ve hareketlerine dikkat etmesi gerekmektedir.

Öğretmenin bu davranış örneklerini sergilemesi demokratik tutum ve davranış özelliklerini öğrenciler tarafından benimsemeleri açısından önemlidir. Bunun yanında dersi işlerken kullandığı yöntemler de bir o kadar önemlidir. Yıldırıma göre; ezbere ağırlık veren, öğrencilerin düşünce yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olmayan, bilimsel çalışma, işbirliği, tartışma ve eleştirme yeteneklerini geliştirmeyen bir eğitim olamayacağı gibi bu ortam sonucunda demokratik tutum ve davranışların öğrenciye kazandırılması beklenemez (Yıldırım,1994:20).

III. Tarih Eğitimi

Dünyada sosyal, ekonomik, teknolojik, kültürel vb. her alanda meydana gelen gelişmeler eğitim kurumlarını ve dolayısıyla öğretim programlarını bir şekilde etkilemiştir. Bu etkilemeyi 20.yy da yaşanan iki büyük Dünya savaşı sonrasında özellikle tarih dersine yönelik yapılan çalışmalarda görmek

mümkündür. Her iki Dünya savaşı sonrasında özellikle tarih ders kitaplarında bulunan ve milletlerin birbirine karşı kin, nefret, intikam, çatışma kaynağı oluşturabilecek ifadelerin kaldırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu konu ile ilgili, birtakım devletler arasında ikili anlaşmalar imzalanarak ders kitapları gözden geçirilmiştir (Safran ve Ata, 2006:61-62).

II.Dünya savaşı sonrasında meydana gelen ekonomik gelişmeler ve bunun sosyal yaşama olan yansımaları, eğitim kurumlarının amaçlarını yeniden düzenlemesine neden olmuştur. Özellikle değişimin çok hızlı gerçekleştiği günümüzde, değişimi kavrayacak ve ona ayak uydurabilecek bilgi, beceriler ile donanımlı fertler yetiştirmek eğitim kurumlarının en önemli amaçlarından birisi olmuştur. Bu süreç, tarih öğretiminin amaçlarını da etkilemiştir. Tarih öğretiminin, *barış, karşılıklı saygı ve etkin vatandaşlık becerilerinin kazandırıldığı bir alan olmanın yanında öğrencilere, problem çözme ve analitik düşünebilme gibi becerileri kazandırabilecek bir alan olarak görülme*ye başlandığı ifade edilmektedir (Demircioğlu,2006:135).

Bireylerin eşitlik, barış, başkalarına saygı, özgür irade vb. temelde insan haklarına yönelik duyarlı olmaları hakkındaki hususlar, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları arasında kendisine yer bulmuştur. Özellikle milli eğitimimizin genel amaçları arasında bulunan *hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan* (ttk.meb.gov.tr), *insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş* (ttk.meb.gov.tr) bireyler yetiştirmek ifadesi, demokratik vatandaşlarda bulunması arzulanan hedeflerdir.Yine, *güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin* öğrencilerde geliştirilmesi ifadesi Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinde belirtilmiş husustur (ogm.meb.gov.tr).

Demokrasi ve insan haklarının 1980-2000 yılları arası lise tarih ders kitaplarına ve müfredat programlarına yansımalarını inceleyen Meray, Türk Milli Eğitim Temel Kanunda, insan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili yasal dayanakların çok açık bir biçimde ifade edildiğini; Türkiye’de, insan hakları ve demokrasi eğitimi alanında resmi ve gönüllü kuruluşların çalışmaları olduğunu, ancak demokrasi ve insan hakları eğitiminin tarih dersi müfredat ve kitaplarına yeterince yansıtılmadığını, hatta ders kitaplarında, insan hakları ve demokrasiyle bağdaşmayan ifadelerin yer aldığını tespit etmiştir (Meray, 2005: s.128-129).

Yürürlükte olan tarih programının genel amaçlarına yönelik araştırma yapan Demircioğlu da amaçların ağırlıklı olarak tarihi bilgi ve kültür aktarımına dayandığını, demokratik sistemin önemini kavranmasına yönelik amaçlar bakımından programın eksik kaldığını ifade etmiştir (Demircioğlu,2006:140-141).

Tarih öğretiminin genel amaçları arasında yer alan; *öğrencilere, kültür ortamlarının ve medeniyetlerin farklılığı şuurunu kazandırmak suretiyle, onların öğrenilen fikirleri sorgulama, görelilik mefhumunu kavrama, tenkit zihniyetini kazanma ve farklı kültürler bünyesinde evrenseli yakalama melekelerini geliştirmek* (ttk.meb.gov.tr) ifadesi bireylerde oluşması istenilen değerlerin göstergesidir. Aynı konuya yönelik hedefler, 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi programında *demokrasi hayatımızın gelişmesini inceleyerek, onlara demokratik düzeninin gerektirdiği bilgi ve davranışları kazandırmak* (ttk.meb.gov.tr) şeklinde kendisine yer bulmuştur. Bütün bunların yanında, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının tarih dersi öğretim programını geliştirme özel ihtisas komisyonunun yaptığı çalışmalarda, dersin genel amaçları arasında *barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak, bunların korunması ve geliştirmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak* (ttk.meb.gov.tr) ifadesinin bulunması önemli bir gelişmedir. Çünkü bu hedefler, demokratik değerlerin kazandırılmasında tarih eğitiminin önemli bir yer teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Günümüzde demokratik değerlerin benimsetilmesi için başvuru olan önemli yollardan birisi eğitimidir ve eğitim içinde tarih eğitimi önemli bir yer teşkil etmektedir. Öğrencilerin özgür düşünebilen ve toplum hayatında etkin bir yurttaş olabilmeleri için, tarih dersinin yurttaşlık amacıyla donatılması. övgüye değerdir (Wirth,2003:29-30). Demokratik ülkelerde, tarih dersinin yardımıyla öğrenciler, demokrasinin değerleri, nitelikleri ve demokratik yönetim yollarını kavrayıp, yetişkin çağa gediklerinde iyi bir demokrat vatandaşta bulunması gereken bilgi ve anlayışı kazanabilirler (Dance,1969:89). Tarih öğretiminin barışı sağlamadaki rolünün yanında, öteki insanlara saygı ve anlayış geliştirmede de rolünün olduğuna inanılmaktadır (Paykoç,1991:31). Tunçay, tarih eğitiminin amaçları arasında, öğrencilere *yüksek insan değerlerini benimsemesine çalışmak* gibi bir hedefinin olması gerektiğini ifade etmektedir (Tunçay,1977:284). Demokratik bir vatandaşın istenilen bir düzeye gelmesi için, eğitim sistemimiz içerisinde bu değerlerin neler olduğu uygulamalarla, öğrencilerin kendisi tarafından yaparak yaşayarak öğrenilmesi beklenmektedir. Yoksa değerleri bilgi düzeyinde öğretmek bu değerlerin kazanılacağı anlamına gelmeyebilir. Öncelikle demokrasinin ne olduğunu, onun değerlerini, yapısını iyi bilmesi gerekir (Paykoç,1991:139). Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu belgesinde de, 21.yüzyıl tarih eğitiminin amaçları arasında, hoşgörü, insan hakları ve demokrasi gibi temel değerlerin yaygınlaşmasında, tarih eğitiminin önemli bir rol oynaması gerektiği belirtilmiştir (Köymen, 2003,Ek5). Yine aynı konu ile ilgili Avrupa Konseyi Kültürel İş Birliği Komisyonunun 1999 tarihli”Tarih Öğretiminin Düzenlenmesi ve Ders Kitaplarının Hazırlanması” raporunda tarih öğretimi ile, genç insanların demokratik geçiş sürecine katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir (Safran,2006:195).

Tarih eğitiminde bu değerleri benimsetmek için müfredat programlarında sömürgecilik, demokrasi ve kölelik gibi konulara yer verilmelidir (Çayır,2003:30). Çünkü bu konular yolu ile öğrenciler, zaman şeridi içerisinde demokrasinin gelişim aşamalarını, bireylerin sahip oldukları hakların nasıl zorlu bir süreçten geçerek bugünlere ulaştığı konusunda bilgi sahibi olurlar. Böylelikle bu konulara karşı daha duyarlı olabilirler. Aynı konu ile ilgili Kuzgun ise; *sosyoloji, tarih, felsefe, psikoloji derslerindeki özgürlük, eşitlik, kölelik ve eski toplumlarda kast sistemi, ortaçağda düşünce ve inançlara yapılan baskı, demokrasinin gelişmesi, bunun için verilen savaşım, emperyalizm ve kolonizm, savaşlar, özellikle I. ve II. Dünya savaşları, barışı korumak için kurulan örgütlerin öğrencileri insan haklarına duyarlı yapan konular olduğunu* belirtmiştir (Kuzgun,1982:159).

Konuların işlenişi sırasında demokrasinin değerleri hakkında bilgiler verilmesi gerekmektedir. Tarih derslerinde, hoşgörü, adalet, insan hakları gibi temalarına vurgu yapılması, başka kültür ve uluslara saygı gösterilmesi, ulusları küçültücü ifadelerin kullanılmamasına özen gösterilmesi, derslerin işlenişi sırasında konularla ilgili olarak devlet yönetiminde bulunanların yapmış oldukları faaliyetlerin açıklanmasında objektif olarak anlatılması, değerlerin kazanımı açısından önemlidir. Tok, tarihte örnek alınan liderlerin, hatalı, kötü yanlarının bir tarafa bırakılarak sadece iyi yanlarının gösterilmek yoluyla mükemmelleştirildiği takdirde çocukların, medeni davranma, adil olma gibi erdemlerin gerçek anlamlarını öğrenemeyeceklerini ifade etmiştir. (Tok, www.politics.ankara.edu.tr)

Türkiye de, öğrencilerin başka milletler hakkındaki görüşlerini ortaya koyması açısından Safran ve Ata'nın, Abant İzzet Baysal Üniversitesinde yaptıkları çalışma önemlidir. Yapılan çalışmanın sonucunda, öğrencilerin Türk-Yunan ilişkilerine yönelik tutumlarında, barışçı tarih yönünde istenilen tutumlar gözlenememiştir. Safran-Ata araştırmanın sonucunda öğrencilerde tarihsel bilgi eksikliği olduğunu, barışçı tarih öğretimiyle onlarda istenilen tutumların gerçekleştirilebileceğini ifade etmişlerdir (Safran ve Ata,2006:69).

Demokratik değerleri ve bunlarla ilgili konuları müfredata koymak çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Gerçek değişim sınıftaki öğretmeni için içine sokulduğu zaman gerçekleşebilmektedir (Leeuw,2003:61). Öğretmen sadece müfredat programlarında var diye demokrasinin değerleri ile ilgili konuları işler ve kendisi sınıf içerisindeki davranışları ile öğrencilere bu değerleri yaşatmaz ise değerlerin bireyler tarafından içselleştirilmesi biraz zor gözükmektedir.

Yaşadığımız dönem içerisinde toplumlar tarafından öncelik verilen demokratik değerlerin, bireyler tarafından benimsenmesi süreci, uzun bir zaman dilimini gerektirir. Bu süreçte değer öğretmek, bunların bilgisini vermek, değerlerin oluşumu için bireyi zorlamanın öğretmenin asıl amacı olmadığı, tersine doğrudan veya dolaylı stratejiler uygulayarak bu değerlerin öğrencinin kendi kendine geliştirilebileceği ortamlar oluşturması gerektiği ifade edilmektedir (Paykoç,1991:139).

Gerçekleştirilecek stratejilerin hepsinin merkezinde öğrencinin olması, onun yaparak-yaşayarak bu değerleri içselleştirmesine ve dolayısıyla bir hayat tarzı haline getirmesine yardımcı olacaktır. Çevrede bulunan müzelere ziyaret öğrencilerde bazı davranışların oluşmasını sağlayabilir. Bu ziyaret sonrasında öğrenciler empatik bir bakış açısı ile başkalarını anlayabilir ve hoşgörülü olmayı öğrenebilirler (Demircioğlu,2005:95). Yine tarih derslerinde yapılacak örnek olay çalışması ile öğrenciler demokratik bir toplumda gerekli olan becerileri kazanabilirler (Demircioğlu,2005:149).

Tarih derslerinde, tartışma yöntemine sıklıkla başvurulmalıdır. Çünkü tartışmada öğrenciler karşıdakini saygı ile dinlemek, görüşlerini delillerle desteklemek, beğenme de arkadaşının konuşmasını kesmemek gibi değerleri kazanabilirler. Grup çalışmasını gerektirecek proje çalışması yapılabilir. Bu çalışmada grubun üyesi olan öğrencilerin seçiminde öğretmen dikkatli davranarak ilişki düzeyleri vasat olan kişileri aynı grubun üyesi yapmalıdır. Böylelikle diğerini tanıma, onunda bir birey olduğunu, kendisi ile farklı veya benzer özelliklerinin olduğunu görerek ona değer vermeyi ve birlikte çalışma alışkanlığı geliştirilebilir. Öğretmen tarihi konuları anlatırken olayları bütün yönleri ile öğrencilerinin karşısına çıkarması gerekir. Böylelikle öğrenci, gerçekleşen olayları ve bunlar üzerinde etkili olan amiller hakkında bilgi sahibi olabilir.

Tarih derslerinde yaratıcı drama tekniklerinden faydalanılabilir. Drama etkinliklerinde öğrenciler birtakım değer kazanımını sağlayabilirler. Bu etkinliklerde öğrenciler, kendini ifade etme, hoşgörülü olma, katılımcı olma, iletişim kurma, empatik bakış açısı gibi değerleri kazanabilirler. Etkinlikler yolu ile öğrencilerin, belli bir olayı veya durumu yeniden canlandırma fırsatı sağlayarak, tarihsel olayları ve sorunları anlayıp yorumlamasını, belli bir zaman döneminde yaşamış, yaşam şartlarının zor olduğu, sade bir vatandaşın günlük hayatını anlaması amaçlanabilir (Stradling,2003:107)

Tarih öğretmenleri sınıf içi etkinliklerde; ayrımcılık yapılmamasına, derslerin işleniş ve yöntemler konusunda öğrencilerin görüşlerinin alınmasına, değerlendirme sınavlarında objektif olunmasına mümkün olduğunca özen göstermeye çalışmalıdır. Öğrencilerin sınıf içinde katılımlarına ve karar alma süreçlerine müsaade edilmelidir. Öğrencilerin bağımsız düşünebilmeleri için bu etkinliklerin yapılması önemlidir.Çünkü öğrenciler liselerde, bağımsız karar alma süreçlerine katılamamakta ve kendi öğrenecekleri şeyler hakkında nadiren karar verebilmektedirler (Levin,1998:Akt.Ergun <http://yunus.hacettepe.edu.tr/ergen>).

Demokratik eğitim, gerçek demokrasiyi okullarda ve eğitimle ilgili kurumlarda katılma aktiviteleriyle gerçekleştirmek ister. Demokratik eğitimde öğrenciler öğrenmeleri hakkında karar verme gücüne sahiptirler. Demokratik eğitimde, öğrencilerin insan olarak değerlendirildiklerinde, okul içinde toplum yaratmadaki oynayacakları pozitif rolün olduğunun farkına varmalarına ve onları cesaretlendirmeye yardım etmektedir (www.ppu.org.uk/learn/peaceed).

IV.Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak demokrasi, dünya üzerinde şu anda uygulanan yönetim şekillerinden en iyisidir. Değişik ülkelerde farklı anlamlar verilmesine rağmen. Onu yalnızca bir yönetim şekli olarak değerlendirmemek lazımdır. Demokrasiyi sadece yönetim şeklinde değerlendirmenin yanında o hayatımızın her yerinde her an uygulama imkânı bulacağımız bir hayat felsefesidir. Yaşantımızın her anına tatbik etmeliyiz. Vatandaşların bu bilinçte olmasını istiyorsak eğitim sistemimiz içerisinde demokrasinin değerleri, nitelikleri hakkında bilgiler verilmesi, öğrencilerin okul hayatında uygulamalarla tatbik edilmesi gerekmektedir. Böylece demokrasi yaşatılır ve daha da mükemmel hale getirilebilir. Demokrasinin ilerlemesi ona inanan ve önemini bilen vatandaşlarının varlığına bağlıdır.

Tarih eğitimi, öğrencilerin yaşadığı dünyanın sorunlarını tanıma, eleştirel düşünebilme, değişime ayak uyduracak ve problemlere çözüm önerileri getirebilecek bilgi, becerilerle donanması sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu kazanımlar yanında tarih eğitimi, gelecekte toplumda söz sahibi olacak genç kuşakların, hak ve sorumluluklarını bilen demokrat bireyler olarak yetişmesi sürecinde de etkilidir. Tarih eğitiminin, demokratik değerlerin öğrenciler tarafından kazanımı sürecindeki rolünü etkileyen en önemli boyutlar; konuların içeriği ve ders kitapları, öğretmen davranış düzeyi ve derslerde yapılacak etkinliklerdir. Tarih eğitimi öğrencilerin, demokrasinin bütün boyutları ile ilgili bilişsel öğrenme düzeylerinde kazanım sağlamalarına, duyuşsal düzeyde içselleştirmelerine ve bunları hayat felsefesi haline getirmelerine yardımcı olması nedeniyle, demokratik vatandaş yetiştirme sürecine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu araştırmanın sonucunda, tarih eğitiminin demokrat birey yetiştirme sürecindeki rolüne yönelik aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Milli Eğitim Bakanlığı açacağı hizmet içi eğitim kurslarıyla, demokrasi, insan hakları ve demokrasinin değerleri konusunda öğretmenlerimizi bilgilendirme yoluna gidebilir. Bu değerlerin öğrenciler tarafından benimsemelerini sağlayabilecek stratejiler konusunda tarih öğretmenleri bilgilendirilebilir.

- Okul dışı etkinliklerine imkanlar ölçüsünde daha fazla yer verilerek çevrede bulunan müze, eski kültür ve medeniyetlere ait olan kalıntılara geziler düzenlenerek, öğrencilerde empati, hoşgörü vb. değerlerinin oluşması sağlanılabilir.

- Tarih programlarında, öğrencilerin demokrasiye ve insan haklarına yönelik duyarlılıklarını geliştirebilecek konulara daha fazla yer verilebilir.

- Tarih derslerinde okutulan kitaplarda, kullanılan ifadelerin düşmanlıklar yaratacak tarzda olmamasına özen gösterilmelidir. Öğrencilerin eleştirel bakış açısı kazandırmalarını sağlayacak değerlendirmeler yapılmalıdır.

- Tarih derslerinde öğrencilerin bu değerleri kazanabilecekleri ortamlar oluşturulmaya çalışılmalıdır. Tartışma, örnek olay, yaratıcı drama ve grup

çalışması vb. etkinliklere daha fazla yer verilmelidir. Okul dışı faaliyetlere imkânlar elverdiği ölçüde sıklıkla başvurulmalıdır.

- Tarih kitaplarının müfredatında sosyal yaşama ait örnekler bolca yer almalı, olaylar ve devletlerarası ilişkiler anlatılırken savaş ve askeri faaliyetlerden daha çok sosyal ve ekonomik etkenler ön plana çıkarılarak işlenmelidir.

Abstract : Democracy, one of the most popular concepts of our time, is considered the best type of government among all the ones in practice. As in all political systems, democracy has some characteristics and values peculiar to itself. For the system to work and develop, these characteristics and values must be known and adopted by individuals. It is a well know fact that educational institutes have an important role in the adoption of democracy culture and values by individuals.

In this study, the roles of school in general and history education in personal for educating democratic citizens were tried to be stated. Literature scanning method was used in the study. For this reason, concept of democracy and skills, values, behaviors that are expected to be adopted by citizens in a democracy were stated. Then, the role of school and history education in this matter was tried to be explained in the light of researches about the subject. Some suggestions were made reaching to the conclusion that history education might be effective on educating democratic citizens.

Key Words: Democracy, School, Democratic Citizenship, History Education

Kaynakça

- Atasoy, Ali, (1997), *İlköğretim İkinci Kademedeki Demokrasi Eğitimi ve İlköğretim İkinci Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Davranışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, Toktamış, (1994), **Demokrasi: Kavram-Tarihi Süreç-İlkeler**, Ümit Yayınları, Ankara.
- Başaran, İ.Ethem, (1987), “Demokrat Öğrenci Nasıl Yetiştirilir”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 19/1-2, ss.111-116.
- Beetham, David- Boyle, Kavin, (1998), **Demokrasinin Temelleri**, (çev:Vahit Bıçak), Liberte Yayınları Ankara.
- Bilgen,H.Nihat, (1994), **Çağdaş ve Demokratik Eğitim:Ders Geçme ve Kredi Uygulaması**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Binbaşıoğlu, Cavit, (1991),**Genel Öğretim Bilgisi**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.
- Büyükdüvenci, Sabri, (1991), “Demokrasi, Eğitim, Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23/2, ss.583-597.
- Can, Niyazi, (2004), “Öğretmenlerin Geliştirilmesi ve Etkili Öğretmen Davranış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, ss.103-119.
- Çayır, Kenan, (2003), İnsan Hakları ve Demokrasi Kültürünün Geliştirilmesi: Ders Kitaplarının Yazımı, M.T. Bağlı –Y. Esen (Ed.), **Ders Kitaplarında İnsan Hakları, İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin Tarih Vakfı Yayınları**, İstanbul, ss.21-47.
- Dahl, A. Robert, (2001), **Demokrasi Üstüne**, (çev.B.Kadıoğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Dance,E,H, (1969), “Tarih Öğretiminde Peşin Hükümler”, (çev.N.Engez), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarının Geliştirilmesi*, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, ss.65-97.
- Demircioğlu,İ.Hakkı, (2005), **Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar**, Anı yayıncılık, Ankara.
-, (2006), “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Tarih Öğretiminin Genel Amaçlarının Karşılaştırmalı Bir Değerlendirilmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2,ss.133-146.
- Education for Democracy. www.ppu.org.uk/learn/peaceed, web adresinden 21.03.2003 tarihinde alınmıştır.
- Ergun, H., http://yunus.hacettepe.edu.tr/ergen/edusos/demokrasi_egitim.htm web adresinden 21.03.2003 tarihinde alınmıştır.
- Gür, A.Refik, (1953), **Demokrasiler ve Demokrasimiz**, Nasreddin matbaası, Akşehir.
- Kaltsounis, Theodore, (1990), “Democracy and Democratic Citizenship Education”, *Social Studies*, 81(5),ss.190-194.
- Karakütük, Kasım, (2001), **Demokratik Laik Eğitim**, Anı Yayınları, Ankara.

- Kelly, A.V, (1995), **Education and Democracy, Principles and Practices**, London,Paul Chapman Publishing.
- Kılıçbay, M.Ali, (1980), “Birey Kimliğinin Belirlenme Alanı Olarak Demokrasi”, *Türkiye günlüğü*,1, Ankara,ss. 7-11.
- Kuzgun, Yıldız,(1982), “İnsan Hakları ve Eğitimi”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, İ. Kuçuradi (yay.haz.),ss. 157-161.
- Kuzu, Burhan, (1997), “Demokrasi ve Gereklere”, *Yeni Türkiye Türk Demokrasi Özel Sayısı*, 17,Ankara, ss.103-110.
- Leeuw, Joke, Van Der, (2003), “Tarih Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler”, O.Köymen (yay.haz), *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.60-72.
- Matusova, Silvia, (1997), “Democratic Values as a Challenge for Education”, *European Education*, vol 29, issue 3.
- Merey, Zihni, (2005), *Demokrasi ve İnsan Haklarının 1980-2000 Yılları Arası Lise Tarih Kitaplarına ve Tarih Müfredat Programlarına Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Myung,Ha Eoh, (1999), “Democratic Citizenship Education in Korea”, *Social Studies*, 90/6, ss.250-252.
- ogm.meb.gov.tr. 06.03.2008
- Öztürk,S. Ruken, (1994), *Sanata Duyulan İlgi Düzeyi ile Demokratik Tutum Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Patrick, John, J., The Concept of Citizenship in Education for Democracy. www.indiana.edu/~7Essdc/citcondig.htm, web adresinden 21.03.2003 tarihinde alınmıştır.
- Paykoç, Fersun, (1991), **Tarih Öğretimi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Pearl, Art – Knight, Tony, (1999), **The Democratic Classroom**, New Jersey.
- Saban, Ahmet, (2000),**Öğrenme Öğretme Süreci**, Nobel Yayınları Ankara.
- Safran, Mustafa.– Ata, Bahri, (2006), “Barışçı Tarih Eğitimi Üzerine Çalışmalar”, M.Safran (yay.haz.). *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler*, Gazi Kitapevi, Ankara, ss.61-78.
-, (2006), “Avrupa Birliğinin Tarih Öğretimine İlişkin Önerilerinin Bilimsel Temelleri ve Sınırlılıkları”, M.Safran (yay.haz.). *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler*, Gazi Kitapevi Ankara, ss.191-206.
- Selçuk, Sami, (1999), **Demokrasiye Doğru**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Stradling, Robert, (2003), **20.Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**, (çev.Ayfer Ünal), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ttk.meb.gov.tr 06.03.2006
- Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar**, (2003),O.Köymen (yay.haz.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Tok, Nafiz, “Liberal Demokratik Toplumda Vatandaşlık ve Eğitim”, www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf, web adresinden 14.03.2008 tarihinde alınmıştır.
- Tunçay, Mete, (1977), “İlk ve Orta Öğretimde Tarih”, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.276-285.
- Turan, İlter, (1977), **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Güryay Matbaası, İstanbul.
- Wirth, Laurent, (2003), “Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek”, M.Beşikçi (yay.haz), *Tarihin Kötüye Kullanımı*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.18-59.
- Yağcı, Esad, (1997), *Sınıf İçi Demokratik Öğretimin Öğrenci Erişisi ve Akademik Benlik Kavramına Etkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeşil, Rüştü, (2001), *İlköğretim Düzeyinde Okul ve Ailenin Demokratik Davranışlar Kazandırmadaki Etkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, Lale, (1994), *İlköğretim I.Kademe Öğretmenlerinin Demokratik Tutum ve Davranışları ile Öğrencilerin Demokratik Davranışları Arasındaki İlişkilerin Saptanması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.